

יד
מהר"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדה תימן

נמסר במוצש"ק
חוקת ובלס
תמוז ה'תשפ"ג ב'של"ד
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

בענין לימוד התורה בעל פה, ביאור דברי החפץ חיים והחיד"א שבגלל זה בדורותינו שלומדים מתוך הספרים מצוי שמתבטלים הרבה שעות מלימוד תורה, ואין לנו את הקדושה כמו שהיה בדורות הראשונים. הרחבה לגבי שיטות הלימוד בע"פ, ומה עדיף, ידיעת התוכן בלבד, או אמירת לשון חז"ל מלה במלה.

בענין מנהגינו לתרגם בעיבור גם בזמנינו, לפי שאנו סוב' כי זו חובה כדעת הגאונים. ואודות קריאת התרגום בע"פ, ומעשה שהיה בירושלם בענין זה בקריאת ההפטרה ביום תשעה באב, ואיך הקפידו על שינוי בנוסח.

בדין משחק בקוביא שהוא גזל מדרבנן, ולגבי מליצות. והאם מותר לשחק בפסוקי התורה, באופן שהאחד אומר פסוק והשני ממשיך בפסוק המתחיל באות שבו הסתיים הפסוק הראשון, וכן הלאה. שיטת הגיית המלים לתשב"ר כפי מסורת אבותינו.

חידושים וביאורים בענין קביעות עתים לתורה, התייחסות למכתב מאת ידידנו הרה"ג חיים לוי יצ"ו.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן - 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" - 697

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון - 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.

השם יוזכר בל"ג בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,

וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא

כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

השיעור מוקדש

ע"י רבי יהושע בן אליהו הי"ו, להעלאת נוי"ב יפה בת יוסף שתחי', בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

כמו-כן להעלאת רבי שאל בן רחמים הי"ו, ונו"ב מרת שושנה בת דינה שתחי', מארצות הברית, שיזכו לזרע של קיימא במהרה, מתוך נחת אושר ושלוה, בעבור שהתנדבו למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירעה נדבתם, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, ויזכם האל לראות בנים ובנות עוסקים בתורה ובמצוות, וימלא כל משאלות ליבם וליבנו וליבכם לטובה ולברכה, אכי"ר.

כמו-כן השיעור מוקדש ע"י ידידנו רבי מנחם בנעיון גולן הי"ו, לרפואת ולהעלאת נוי"ב היולדת מרת חוה"ה ב"ר ראובן רצאבי שתחי', ובנם הרך הנימול עילאי שיחי', בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

עילאי, זה כמו 'אריא דבי עלאי' [עיין חולין דף נ"ט ע"ב]. זהו משהו מיוחד. על דרך שנא' ונתגד ו' אלהיך עליון ודברים כ"ה, א'ו. כן יהי רצון. אֶלְעָא, זהו שם אחר, כמו התנא ר' יהודה בר אֶלְעָא.

המקום ברוך הוא ירעה נדבתו, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ליוולדת ולרך הנימול רפואה שלימה ובריאות איתנה, וימלא כל משאלות ליבם וליבנו וליבכם לטובה ולברכה, אכי"ר.

בענין לימוד התורה בעל פה, ביאור דברי החפץ חיים והחיד"א שבגלל זה בדורותינו שלומדים מתוך הספרים מצוי שמתבטלים הרבה שעות מלימוד תורה, ואין לנו את הקדושה כמו שהיה בדורות הראשונים. הרחבה לגבי שיטות הלימוד בע"פ, ומה עדיף, ידיעת התוכן בלבד, או אמירת לשון חז"ל מלה במלה.

החפץ חיים זצ"ל, השתדל כל ימי חייו לזכות את ישראל, לזכות את הרבים, בהגדלת התורה והאדרתה. ויש לו מאמר – או ספר – מיוחד, בשם 'תורת הבית', אשר מגמתו – כפי שכתוב בשער – בו יבואר גודל חיוב האדם ללימוד תורה, בכל עת שהוא פנוי ממלאכתו ומעסקיו, לקיים מה שאמר הכתוב (דברים ו', ז') וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּגו', וגודל שכרו עבור זה.

ושם בפרק שלישי הוא מסביר, מדוע העולם מזלזלים בכך? מהן הסיבות, אשר בגללן אצל הרבה אנשים, הדבר הוא הפקר? למה הם מתבטלים, אפי' שישנה להם אפשרות ללימוד?

וזה לשונו שם, ועתה נדבר אודות הסיבות מה שנעשה זה כהפקר בעיני אנשים, ובעונותינו הרבים אף בהרבה בעלי תורה לישב בבית בטל כמה שעות מדברי תורה. לא רק אנשים פשוטים,

וכל-שכן עמי ארצות, אלא אפי' לומדי תורה, מצוי שהם יושבים בביתם ובטלים כמה שעות מדברי תורה.

ואען ואומר, ידוע הוא כי מן הדין היה אסור ללימוד תורה שבעל פה [היינו הש"ס כולו וכל ספרי הקודש שלנו] בכתב, כי אם בעל פה.

הרי חז"ל [תמורה דף י"א ע"א] דורשים את הפסוק [שמות ל"ד, כ"ז] פָּתַח לָךְ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה פִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, כָּרְתִי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת יִשְׂרָאֵל. דברים שבכתב, בכתב. דברים שבע"פ, בע"פ. א"כ בעצם, התורה שבע"פ, היתה צריכה להישאר אך ורק בע"פ.

אך כשראה רבנו הקדוש, הוא רבי שסידר המשנה, וחכמי דורו שהגלות נתגבר, וישראל מתפורים בקצות הארץ, ויכול הדבר לבוא לידי שכחת התורה לגמרי, עמדו והתירו לכתוב תורה שבעל פה. וסמכו על זה הכתוב, עת לעשות לד' הפרו תורתך. ומן השמים הסכימו על זה.

והוא מביא ראיה, וכידוע מה דאיתא בגמרא דאליהו הוי שכיח במתיבתא דרבי וסידר רבי בימיו את המשנה. ואחר כך בימי רבינא ורב אשי סידרו את הש"ס כולו בכתב, כמו שהאריך בזה הרמב"ם בהקדמתו, עיין שם. מאחר שמצינו כי רבינו הקדוש היה מצוי בישיבתו של אליהו הנביא, ובימיו הוא סידר את המשנה. א"כ אין ספק, שהדבר הזה הוא מוסכם מן השמים.

צריך להסביר כי ראית החפץ חיים שמן השמים הסכימו, היא דוקא לדעת הסוברים שרבינו הקדוש לא רק סידר את המשנה בעל-פה, אלא גם כתבה. אבל יש סוברים שלא נכתבה אלא לאחר מכן, וכמו שהבאנו בס"ד פלוגתא זו במאמר משנת מהרי"ץ (שנדפס שנית גם בדברי חפץ גליון יט תשרי התשפ"ג בשל"ד) פרק שני הערה ג' (שם בדף י"א). ולדבריהם אין זו ראיה. ואבל פשוט מכל מקום דלכולי עלמא הסכימו לכך מן השמים, והדבר אינו צריך ראיה, שהרי הם סמכו על דרשת פסוק עת לעשות לה' הפרו תורתך, שהיא דרשה ישנה נושנה, כמתבאר מן המשנה בסוף מסכת ברכות, לדעת רוב המפרשים, ובכללם רש"י שם דף נ"ד ע"א ד"ה ואומר עת לעשות, והוא על פי האמור בגמרא שם דף ס"ג ע"א. איתמר.]

הזה, דבר ראשון הוא מביא את הירושלמי, כי דין זה נאמר רק לגבי ספר תורה. לאחר מכן, הוא מביא דעות אחרות. מהרי"ץ לא כתב במפורש, שכך הוא המנהג, כפי הדעה הזאת. אבל ידוע לנו שהדבר כך. עכ"פ לפי זה אנחנו מבינים ומסבירים את מה שנהוג אצלנו.

וז"ל מהרי"ץ שם, ונהגו לקרות פרשת התמיד על פה, ואין חוששין משום דברים שבכתב אינן רשאי לאמרם על פה. דלא אמרינן כן, אלא בתורה, שמא יאמרו חסר משם, אבל בתפילות אין לחוש, כדאיתא בירושלמי. והרי"ף תירץ, דוקא להוציא אחרים ידי חובתם. ויש אומרים, דוקא דבר שאינו שגור. אבל אם היה שגור, שרי יעו"ש. לפי שלושת השיטות שהעלה, מיושב פרשת התמיד, אבל אנחנו מדברים על מנהגינו בזה באופן כללי. מכל התנ"ך. כגון מה שבעז"ה נראה בהמשך, אך שהיו רגילים בתימן לומר פסוקים שלמים בע"פ, ואפילו עם הטעמים.

וזוהו שהעלינו בס"ד בשלחן ערוך המקוצר וסימן א' סעיף ז' בזה"ל, פסוקים של תורה נביאים וכתובים, יש אומרים שאסור לאמרם על פה אלא אם כן הם שגורים בפי הכל, משום שאמרו חז"ל דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על פה. ויש מחלקים באופנים אחרים. אבל מנהגינו להתיר בכל גוונא, וכשיטת הסוברים שלא נאמר איסור זה אלא בקריאת ספר תורה, שמא יאמרו חסר הוא יעו"ש.

נחזור לדברי החפץ חיים, כי כיון שבזמן חז"ל הלימוד היה תמיד בע"פ, בין שהיו לומדים בחבורה, ובין כשהיו לומדים בד בבד, וממילא היה נקל להם לקיים מה שכתוב בתורה בשבתך בביתך ובלכתך בדרך.

כי כל בן-תורה, היה צריך להיות בקי בעל פה, באיזה סדרים משניות – תשמעו היטב. צריך לדעת בע"פ מלה במלה כמה סדרי משניות – כי גם לפני רבי היו לומדים בעל פה סדרי משנה [כי בימי רבי יהודה בן תימא היו שש מאות סדרי משנה, כדאמרינן בחגיגה דף י"ד, ורבי כשראה שכשראה שנסתמו הלבבות קלט מהן לכתוב השרשים ועשה מהן ששה] או שהיה בקי באיזה

נמשיך בדברי הח"ח במאמרו תורת הבית. והנה בימים הראשונים, קודם שהתירו לכתוב תורה שבעל פה, היו הכל רגילים ללמוד כל לימודם בעל פה [לבד חמישה חומשי תורה ונביאים וכתובים שדינם ללמוד דוקא מתוך הכתב] אפילו בישיבתם בבית המדרש. אז הם לא ישבו ללמוד מתוך ספרים, אלא למדו בע"פ.

לגבי מה שהוא כתב ב'סוגריים', [לבד חמישה חומשי תורה ונביאים וכתובים שדינם ללמוד דוקא מתוך הכתב], יש להוסיף כי האמת היא – זאת הערה בדרך אגב – כי בעניין זה, ישנן הרבה שיטות. אכן נכון שבדר"כ האשכנזים ועוד, כך נוהגים, ולכן בנוסח ברכת 'אמת ואמונה', הציבור אומרים את הפסוקים כגון י"י ימלוך לעולם ועד וגו', כל הציבור ביחד, לפי הכלל שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על פה. בדורות הראשונים היו מתפללים בע"פ, ע"כ צריכים לומר זאת ביחד, וזה נשאר. הדבר נתקן כפי השיטות, שאסור לומר בעל-פה דוקא כאשר מוציאים ידי חובה, אבל אם זאת סתם קריאה אזי הדבר מותר. ישנן בכך, עוד כמה וכמה שיטות. ולכן הם מחמירים, לגבי הרבה עניינים, שלא לומר פסוק בעל פה.

אצלנו [התימנים], המנהג הוא שמתירים לומר פסוקים בע"פ – וזה בהזדמנויות שונות, גם בדרשות, ובעז"ה נראה זאת בהמשך – ונסמכים על דברי הירושלמי – אין לפנינו, אבל כך הביאו הרבה ראשונים בשם התלמוד הירושלמי – כי האיסור לומר דברים שבכתב בע"פ, זהו רק בספר תורה, 'שמא יאמרו שהספר חסר'. וישנה הוכחה לכך, גם מדברי הרמב"ם. אמנם הוא לא כתב זאת במפורש, אבל יש לדקדק כך ממה שהרמב"ם הביא זאת רק בהלכות תפילה, בעניין ספר תורה. שם הוא העלה את זה. אמנם הרמב"ם לא הרחיב, כתב בכמה מלים ספורות. נראה כי לשיטתו זאת אינה הלכה כללית, אלא אך ורק לגבי קריאת ס"ת, ומסתבר שהוא סובר כהירושלמי, ומטעם דלעיל.

גם מהרי"ץ זיע"א, כאשר הוא מביא [בעץ חיים ח"א דף י"ב ע"א ד"ה שנהגו] את השיטות שבדין

מסכת, דהיינו כל חלקי העיון שיש למיטרח ולמישקל בשמעתא מה ששייכים להלכות הנכללות באיזה סדר ודאם לא היה בקי בעל פה, היה מוכרח לישוב בטל כל המעת לעת כולו ולא ללמוד אפילו תיבה אחת, ובזה אינם חשודים כלל ישראל חס וחלילה. נו, וכי הוא לא ילמד כלל?

ממילא, כיון שהיה מורגל היה ללמוד בעל פה, ולא היה צריך לזה שום ספר, היה לומד תורה אימת שנשאר לו קצת עת פנוי, בין כשהוא בבית או בדרך, ולא היה צריך להתגבר על יצרו בזה כי זה נעשה לו כטבע שניה. הדבר כבר לא היה 'נסיון', כי כך היתה השיטה, שככה לומדים, א"כ זהו כבר 'טבע שני'. התרגלו לכך. זה היה להם 'בדס'.

מה שאין כן השתא, שכל הלימוד נעשה עתה בכתב מתוך הספרים, ועיקר הלימוד הוא בבית המדרש ששם מצוי ספרים לכל, ממילא אין ההרגל ללמוד בעל פה. וליך לבית המדרש בשעה שיש לו עת פנוי בצהרים, מתעצל האדם.

בדורו של הח"ח, לא היה מצוי להם כ"כ ספרים בבית. היום בזמנינו, ב"ה בכל בית ישנו שפע של ספרים. מה שיש כיום בבתים הפרטיים, פעם בעבר הלוואי שזה היה בבתי מדרשות. אפילו גדולי ישראל, להרבה מהם היו חסרים כמה מסכתות, לא היה להם את הכל. ב"ה בזמנינו, הדפוס פרץ בארץ, בשפע בקלות ובזול, אולם בזמנם זה היה יקר המציאות. הספרים היו בעיקר בבית המדרש, ובבית היו ספרים בודדים. אם כן, לומדים בבית המדרש, וג"כ 'מתוך הספר'. נו, ללכת לבית המדרש בצהרים, האנשים מתעצלים.

וכן כי האי גונא, בענין ההליכה בדרך, כשהיה בקי כל אחד מבעלי תורה בעל פה, באיזה סדר משנה או באיזה מסכת או על כל פנים איזה פרקים ממנה, היה נקל לו לקיים זה אף בהליכתו. הוא הולך, ולומד תוך כדי הליכה, כי הדבר היה משונן בפייהם כל הזמן.

וזהו מה שאמרו באבות, המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה וכו'. מה שאין כן עתה, שאין אנו רגילין להיות בקיאים

בתורה בעל פה, ממילא נשבת קיום המאמר דבשבתך בביתך ובלכתך בדרך לגמרי.

דהיינו, בגלל הלימוד מתוך הספרים, מפני ירידת הדורות, ממילא הלימוד בע"פ אצלינו אינו שייך. לא קיים.

לאחר מכן, בפרקים הבאים, הוא מביא סיבות נוספות, אולם זאת נקודה אחת שהוא אומר, כי ענין לימוד התורה בע"פ נשתנה בדורות האלה, וממילא הדבר גרם ביטול תורה של הרבה שעות שבהם היו יכולים ללמוד.

זהו דבר אחד.

*

החיד"א בספרו נחל אשכול על ספר קהלת, כותב כי ענין לימוד התורה בע"פ, הוא אחד הגורמים לקדושה של-בני הדורות הראשונים. אולם בדורות האחרונים, זאת אחת הסיבות שאפי' הגדולים, אינם בדרגות קדושה כפי שהיו בדורות הראשונים. חושבני כי כבר הבאתי זאת בעבר [מוצש"ק קרח התש"ע], אבל לא עמדנו ולא הדגשנו אז את הנקודה הזאת.

הוא כותב לגבי הפסוק [קהלת ז', י'] **אַל תֵּאמַר מֶה הָיָה, שְׁהַיְמִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאַלְהָה וְגו',** בזה"ל, ואפשר לומר בחקירה אחת, שהתנאים ואמוראים היו קדישי עליון. ועתה, הגם שיתמרמר האדם – למרות שהאדם יושב לתקן את עצמו, בוכה, עושה סיגופים ותעניות – לעשות מעשים טובים בטורח גדול, ולא יעלה אפי' אחד מריבוא מהראשונים. הוא 'כדמסיק תְּעֵלָא מִבֵּי פְּרָבָא'. גם מי שרוצה להיות צדיק, איזו טירחא גדולה יש לו, ועדיין לא יעלה ולא ישיג אפי' אחד מריבוא מהראשונים.

למה? מה קרה? מה נשתנינו?

הוא אומר כך, ויש הרבה תשובות לדבר. ועתה נזכיר קצת מהם.

אחת, שנשמות של-ראשונים, היו מבחינות עליונות ומתוקנות. ועתה, מבחינות תחתונות ומלאות חסרונות. לפי שורש הנשמה, לא שייך לעלות למדרגות כאלה. ההתחלה אצלינו היא חלשה מאד, אי אפשר להגביה ולעלות כ"כ כפי שהם.

כך מובא באיכה רבתי [פ"א אות ל'], נסבוגיה ויהבוגיה לגו מן שבעה קנקלין (פי' שבעה חדרים זה לפנים מזה) והוון שאילין ליה, כמה שעין בליליא, ואמר לון. כמה ביממא, ואמר להון. מן הוה ידע רבן יוחנן בן זכאי? מפשוטיה. ופירש שם הרד"ל [באות ס"ד], מלימודו, שהיה רגיל לסדרו תמיד (וכדלהלן בד"ר עדיק ופשט עלוי מאה וכו' וכן בכ"מ) ע"פ קצב השעות, ומזה היה יכול לכוון כל עת כמה שעות ביום, שלא היה פוסק מסדר לימודו תמיד ע"כ. וכבר פירש כך ביפה עינים שם. נראה מזה שגם שעות השינה שלו, היו קצובות ומדודות. מדוייק. פלא עצום.

*

דיברנו כבר כמה פעמים, לגבי שיטת הלימוד בע"פ, הבאנו לגבי חסידי גור אשר החזירו והכניסו כיום את השיטה הזאת, וגם בעבר [כדלקמן] דיברתי לגבי הנושא הזה, והבאתי בס"ד גם את דעת הגר"א.

אצל אבותינו נע"ג בארץ תימן, זאת היתה שיטת הלימוד. בדרך כלל, למדו לדעת בע"פ. וזאת, כפי שבתימן כל ההנהגה היתה לשמור על המסורת המקורית מדורי דורות, כמעט כמו בזמן חז"ל ממש, כך גם היה לגבי עניין אופן הלימוד. כי למרות שכבר היו ספרים – אמנם לא בשפע כי שיש כיום, בודאי שאין מה להשוות – בכל אופן עיקר החכמה של תלמידי החכמים, היתה לדעת בעל פה. אני מדבר, על רובם ככולם. לא ממש כולם, אבל רובם ככולם, לדעת להגיד בע"פ פרקים שלמים, דפים שלמים, בכל חלקי התורה. וכך דרשו ברבים.

ממילא מתוך דברי החפץ חיים דלעיל, יש להבין את סוד קדושתם של יהודי תימן.

וחכם אחד שליט"א הוסיף לנו כאן, כי הלימוד בעל פה כלשון חז"ל, כאשר נהגו חכמי תימן, זה לא רק בדורות האחרונים, אלא גם בדורות הראשונים, כמו שיש ללמוד מן המעשה בחכם התימני שהיה במצרים, והתלונן על הדרשן שאינו מביא את דברי חכמי התלמוד כלשונם עכ"ל.

ולפי דברינו שזו המשך שיטת הלימוד שהיתה בזמן חז"ל, אזי הדבר פשוט שגם בדורות

שנית – זאת הנקודה הנוגעת לענייננו, לגבי לימוד התורה בע"פ – שאז היה כל התורה בעל פה. ואשר נדבה רוחו להיות ת"ח, היה צריך יום ולילה כל ימי חייו, לחזור על לימודו שלא ישכח. הרי אין ספרים. אם לא יחזור, הוא ישכח.

וזה גורם לקדושה ודבקות, על ידי התורה שהוא הוגה יום ולילה. וזו סיבה לפרישות מעוני העולם, וניצול מיצר הרע. וגדולה תורה, כמבואר בפרק קנין תורה. זאת הסיבה השנייה.

לאחר מכן הוא כותב סיבה שלישית, ועוד בה שלישיה, שהיה מצוי להם אפר פרה, וכמ"ש חבריא מדין בגלילא, כמ"ש הראשונים הביאם הרב משנה למלך פ"ג דאבל. והטהרה מביאה לידי קדושה.

ואת רב"ע – זהו הדבר הרביעי שהוא אומר [ובהמשך השיעור הסברנו את המליצה] – שעתה גברה מאד הסט"א, ועשתה הכנות לחטוא. הן בענין המאכלות, הן בענין המלבושים, הן בענין הנהגת המדינות והנהגת בני אדם, שכלן סיבה לכמה חטאות הצבור והיחיד. ה'תרבות' גורמת ח"ו ירידה רבה, מבחינה רוחנית.

וז"ש, אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה. שהתנאים והאמוראים היו קדושים, ורוח הקודש שורה עליהם, ואליהו הנביא זכור לטוב רגיל אצלם. ועתה, בל ימצא בגדולי דורנו והחסידים, שמץ מנהו. כי לא מחכמה שאלת על זה, כי יש תשובות רבות נכוחות על זה.

מובא במדרש [כדלקמן] כי בזמן חרבן בית המקדש השני, אספסיאנוס שם את רבן יוחנן בן זכאי במקום חשוך ביותר, חושך אפילה שאפי' קרן אור לא היתה נכנסת, והיו באים לשאול אותו, כל כמה שעות, האם עכשיו יום, או לילה? מה השעה כעת? והוא היה אומר במדוייק, כעת כך וכך. והם היו מתפללים, איך אתה יודע? וריב"ז אמר לו, לפי הגירסא בלימוד, אני יודע זאת. כעת היגעת למסכת זאת, כמה זמן יקח לי להגיע למסכת הבאה. לפרק הבא. ימים שלמים, הוא ידע זאת, מחושבן הדק היטב. מפליא.

הראשונים כך היה, שהרי אז היו קרובים יותר לזמן חז"ל.

והנה אותו דרשן שלא הביא דברי התלמוד כלשונם, הוא הר"א בן הרמב"ם, ונרחיב על כך בלנ"ד בשיעור נוסף].

בזמנו גם הבאנו, כי ישנו קצת ויכוח, לגבי הנושא הזה. כאשר לומדים בע"פ, האם צריך להיות מלה במלה, או די לדעת בע"פ רק את התוכן. מה שאמרתי אז לגבי חסידי גור, שהם אומרים בע"פ, היינו רק את התוכן. כך גם מובא בספרים, לגבי הגר"א. לפי דעתם, אין עניין ללמוד להגיד את המלים מלה במלה, אלא די לדעת את התוכן. כגון אם האדם לומד משנה, שיחזור על תוכן המשנה – הדבר גם מועיל להבנה ולזכרון – אבל לא 'מלה במלה'.

האמת היא, כי ישנן מעלות וחסרונות, לשתי השיטות. לא אחזור על הדברים, אשר כבר דיברנו על כך בזמנו ובשיעור מוצגש"ק מסעי התשפ"ב. ישנה מעלה בכך, וישנה מעלה בכך. המעלה שישנה בלימוד בע"פ מלה במלה – כמובן לא שהאדם מדקלם בלי להבין, כי זאת איננה חכמה, אלא הכוונה לאחר שהוא מבין – אזי ישנו את עניין הדיוק. כי אם רוצים לשאול איזו שאלה, הרי כאשר אומרים את התוכן, לפעמים לא שמים לב לאיזה פרט מסויים, משא"כ כאשר יודעים את הלשון. זהו דבר אחד.

דבר שני, בודאי שישנה קדושה יותר, כאשר אומרים את לשון חז"ל. אם האדם אומר זאת במלים פשוטות שלו, פשיטא שזה מוריד דרגא. כמו־כן, בודאי שבמלים של חז"ל, ישנן ג"כ כוונות. דהיינו, חוץ מן החלק הנגלה של-עניין, אשר בודאי יש גם בכך דיוקים וראיות לכאן ולכאן, הבנה בעמקות ובסודות של-דברים, בטח שישנם בכך דברים גבוהים אשר נכללים בזה. ישנה גם את המעלה הזאת.

בעניין מנהיגו לתרגם בעיבור גם בזמנינו, לפי שאנו סוב' כי זו חובה כדעת הגאונים. ואודות קריאת התרגום בע"פ, ומעשה שהיה בירושלם בעניין זה בקריאת ההפטרה ביום תשעה באב, ואיך הקפידו על שינוי בנוסח.

ולא רק ש"ס, הלכות, מדרשים וכו', היו לומדים בארץ תימן בע"פ, אלא היו שם מקומות, שעד זמנינו – עד הדור האחרון לפני שעלו לארץ ישראל – נשאר עניין התרגום בעיבור בעל פה. כידוע.

בפסיקתא, בירושלמי, ואפילו ברמב"ם ופי"ב מהלכות תפילה הלי"א הדבר כתוב, בתורת הלכה פשוטה, כי לא מתרגמים מתוך הספר, אלא בעל פה. בדורנו כיום, לא נשאר הדבר הזה. וגם בתימן, כבר מאות שנים, תירגמו מתוך הספרים – לא תירגמו בע"פ, חוץ ממעטים – וזאת משום [תהלים קי"ט, קכ"ו] עת לעשות לי"י הפרו תורתך. הדורות ירדו. וכמ"ש בס"ד בעיני יצחק על שע"ה סימן ס' אות ל"ה ד"ה ומה.

זהו כפי שהסברנו בס"ד בזמנו, כפי שהראשונים מביאים במסכת מגילה. הרי אנחנו נוקטים להלכה ולמעשה, כי התרגום הוא חובה, כי ישנה תקנת חז"ל ועודנה בתקפה שצריך לתרגם, גם בזמנינו. זהו אינו דבר שניתן להשתנות. אמנם ישנם הרבה פוסקים האומרים, כי בזמן חז"ל תירגמו, מפני שזאת היתה לשון העם, אולם בזמנינו לדעתם זאת לא חובה. זה היה רק בכדי להסביר לעמי ארצות בזמנם.

ברם הגאונים סוברים, וכך היא שיטתנו, שהתרגום הוא חובה. כפי שקריאת התורה היא חובה, גם למי שאיננו מבין את קריאת התורה, כגון שהוא יודע רק אנגלית, ולא מבין לשה"ק, כיון שזאת תקנת חז"ל, כך גם התרגום זאת תקנתם. ומה שהראשונים, כגון התוס', מביאים ראיה ממה שכתוב בגמ' מגילה ודף כ"ב ע"ב, מקום שיש תורגמן. הם מדייקים מכך שחז"ל אומרים 'מקום שיש תורגמן', כי משמע שבמקומות אחרים לא תירגמו. אולם מי שידויק יראה כי אדרבה הרי לא כתוב 'מקום שמתרגמים', אלא 'מקום שיש תורגמן'. דהיינו, כיון שהתרגום בזמנם היה בע"פ, אירע מצב, נודמן שלא היה שם בביהכ"נ מישהו בקי לתרגם, או אפשר היה לתרגם, אבל לא שהיו מקומות שלא תירגמו בקביעות. כולם תירגמו, רק לפעמים נודמן שהתורגמן לא הגיע, מאיזו סיבה, ולכן

שערי יצחק – השיעור השבועי

קורא זאת בנעימת הפטרת ת"ב - היה בוכה ומתייפח. הדבר השפיע על הציבור והם היו בוכים, כאילו כל אחד מהם מתו מוטל לפניו. רח"ל.

עלי - כך הוא שהיה המתרגם, מספר על עצמו - השפיע הדבר יותר מכולם, ובקושי הייתי יכול לגמור את תרגום הפסוק. גם הנער הזה בכה.

כשהגיע לפסוק 'עבר קציר כלה קיץ, ואנחנו לא נושענו', קראתי את התרגום בנוסח שהיה מקובל עלי בתימן, בלשון זה, אמרת כנשתא דישראל. עדיא זמנא, שלים קיצא. ואנחנא, לא...

[מין שליט"א פונה לקהל] האם אתם זוכרים את ההמשך?

תגובה מהקהל: ואנחנא לא מתפרקין.

תשובת מין שליט"א: אבל אותו נער קרא, ואנחנא לא איתפריקנא. כך הוא קרא, כפי שלמד. חלק מן הקהל רגש וצעק, לא מתפרקין, לא מתפרקין, לא מתפרקין. וחלק אחר צעק, זה בסדר, זה בסדר, לא איתפריקנא, לא איתפריקנא. אני לא הבנתי על מה ההמולה הזאת, כי הייתי שקוע בעולם אחר, עולם של-חרבן ושכול. וכשהבנתי במה מדובר, חזרתי וקראתי, לא מתפרקין, לא מתפרקין. לא איתפריקנא, לא איתפריקנא, ועוד. כי רציתי להשביע רצון כולם. רציתי לצאת ידי חובת כולם. אלה אמרו ככה, ואלה אמרו ככה, א"כ קראתי את שתי הנוסחאות.

אך הציבור חשב שאני מהתל בו, והצעקות הלכו וגברו.

קורא ההפטרה דהיינו מ"ו אברהם זאיד שעמד נדהם, ניגש אלי, הביט בספר שאני מתרגם ממנו [כוונתו היתה לומר לציבור שהתורגמן קרא כפי הספר שלפניו. יב"ן] ולהפתעתו הרבה ראה שאני מתרגם בספר שאין בו תרגום.

הוא היסה את הקהל, לקח מידי את הספר - להראות להם, מה אתם רוצים? - ואמר, בושח תכסה פניו. בשביל זה צריך לעשות מהומה (בתמיחה). מה ההבדל בין מתפרקין ובין איתפריקנא, הכל דברי אלהים חיים. אפצרו,

כתוב שם לגבי הפטרה, כי אם אין תורגמן אזי לא מספיק עשרה פסוקים. הרי בהפטרה צריכים כ"א פסוקים, וכאשר ישנו תורגמן, די בכ"א פסוקים כולל התרגום, וכאשר חוזרים על הפסוק האחרון, הדבר נחשב כ"א פסוקים. א"כ ראייתם נפלה, לפי דיוק הלשון. ומנהיגנו הוא העיקר.

* ידידנו החשוב הרה"ג אסף לוי הי"ו מהעיר ביתר עילית ת"ו, שלח אלי מה שכתב אחד מן הזקנים, שהיה בדור האחרון. ישנו מקום בתימן, הנקרא בשם שגאדרה, הוא בא מהכפר או מהעיר הזאת. והיה שם המנהג עדיין, לתרגם בעל פה. ברם, זה לא היה ממש בע"פ, כי הוא היה צריך ספר אשר ישנו בו את הפסוק. דהיינו, הוא תירגם 'לפי הקרא'. בכדי לזכור את סדר הפסוק, וכדומה. שלא יתבלבל, לפי הפסוק הוא היה מתרגם. זה ג"כ נקרא בע"פ.

אנחנו כעת בחודש תמוז, לקראת תשעה באב, ודבר בעתו מה טוב. תשמעו מה שהוא מספר.

היה מעשה בתשעה באב של-שנת ה'תרפ"ז בבית-הכנסת הגורל שבשכונת משכנות בירושלם עיקו"ת. לפני כמעט מאה שנה. מי שמכיר, זה ידוע בירושלם עיקו"ת גם כיום.

שעלה ר' אברהם זאיד זצ"ל (מראשוני העולים מתימן לארץ ישראל, בשנת ה'תרמ"ב) [ידידנו הרה"ג חיים זאיד שליט"א, דרשן ידוע ורב שכונות פרדס כץ וקרית הרצוג פעיה"ק בני ברק ת"ו, הוא שאר בשרו. יב"ן] לקרוא את ההפטרה, ועמד לידו נער לתרגם כמנהיגו. כיון שהתורגמן נולד בתימן במקום מפורסם שנקרא שגאדרה, ושם לימדו את הילדים לקרוא את התרגום כשהילד מסתכל רק במקרא ולא בתרגום, הן בפרשה והן בהפטרה [כאשר הבאנו וביארנו בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר הלכות קריאת התורה וההפטרה בשבת סימן ס' אות ל"ה ד"ה ומה, שזה כדי לקיים את ההלכה שהתרגום נקרא על-יפה יעו"ש. יב"ן] נהג כך גם הוא.

והנה הוא מספר על מה שאירע אז בזה"ל, למ"ו אברהם זאיד, היה קול נעים וערב. בכל פסוק ופסוק - היה קורא, אסוף אסיפם וגו' [מין שליט"א

אֶפְצְרוּ (בלשון הקודש רָאוּ, רָאוּ), הוא קורא את התרגום עַל־אֶלְקָרָא (בלשון הקודש על-פי המקרא) ולא על התרגום. הוא אמר להם, תסתכלו, מה אתם רוצים? אתם לא מתביישים? הוא קורא לפי הפסוק, אין לפני המתרגם את התרגום בכלל. אתם יודעים כמוהו בעל-פה?

הקהל התפלא. דבריו עשו רושם בציבור, עד שהשתתקו כליל [עיון שלחן ערוך סימן ק"מ סעיף ב', העומד לקרות בתורה ובירך ברכה שלפניה וקרא מקצת פסוקים ודיבר דברי תורה או דברי חול, לא היו הפסק ואינו צריך לחזור ולברך ע"כ. ובגדון דידן קיל טפי, שהוא מן העניין, וגם להשתיק מחלוקת. יב"ן].

קריאת ההפטרה נמשכה, ואני המשכתי לתרגם מן הספר בלי שגיאות.

א"כ הוא אומר, לאחר מכן חשבתי על מקרה מוזר זה, שאף אחד לא יבין אותי, מלבד בעלי תריסין המדקדקים על כל אות ותג.

זה מראה עד כמה יהדות תימן נאמנה למסורת עתיקת יומין, כפי שנמסרה להם מדורי דורות, ומבלי לשנות אף קוצו של-יו"ד וכו' עכ"ל, כפי שנדפס בספרו נתיבות תימן ועיון (תל-אביב ה'תשמ"ה) דף ק"ו, ששלח לי צילום ממנו וידינו הרב אסף לוי הי"ו. ויישר חיליה לאורייתא, ולהעמדת מסורת אבותינו ורבותינו נע"ג על תילה.

*

בזמנו בדרשת חוה"מ פסח [שנה זו התשפ"ג], הזכרנו נקודה חשובה, לגבי עניין דומה. אזכיר זאת בקיצור. ישנו מעשה – אומרים כי זהו הרמב"ם, ויכול להיות שזהו מישהו אחר – שהיה לו ויכוח עם חכם ישמעאלי. הרי הישמעאלים, ברוב טפשותם, חושבים כי היהודים עשו שינוי בתורה. כביכול, זיפו את התורה, והשמיטו את שמו של משוגע, מן התורה. כך הכניסו להם לראשם. והרמב"ם אמר לו, תשמע, הדבר אינו יכול להיות. תבוא לבית הכנסת, ותראה זאת. אני מקצר בסיפור. עלה לס"ת, היתה פרשת ויקרא, וקרא וערכו בני אהרן וגו' על המזבֵּחַ, כאילו כתוב 'המזבֵּחַ', במקום 'המזבֵּיחַ'. כולם צעקו, לא מזבֵּחַ, אלא מזבֵּיחַ.

אמר להם, מה אתם רוצים? תראו בספר שישנה חו"ת, עם ניקוד פתח. כתוב מזבֵּחַ. אבל הם אמרו לו, לא. המזבֵּיחַ. וכאשר הוא לא הסכים לתקן, ביקשו להורידו מן התיבה. ישנה מסורת בעם ישראל. אמר לאותו ישמעאלי, תגיד לי, אתה חושב שהיהודים ישנו? הנה אתה רואה, כי רק על ניקוד פתח, ולמרות שאני מראה להם שבספר כתוב המזבֵּחַ, הם לא מסכימים, ולא יסכימו. ואילו אצל הגויים, הוא הראה לו לפני כן, כיצד הוא אמר להם כל מיני דברים, להגיד להם כל מיני שינויים בדתם, וכולם ליקקו את לשונם מרוב תענוג. הישמעאלי השתכנע ונתגייר. זהו סיפור ארוך, אפשר לראות זאת בדרשת חוה"מ פסח.

זאת שמירת המסורת, להראות כי ח"ו בעם ישראל, אין שינויים. התורה נמסרת מדור לדור, כנתינתה מסיני. ובענייננו, אפילו התרגום. לא רק בתורה עצמה.

*

אותו זקן, ושמו אברהם ממשפחת יעקב, מן הכפר הזה שגאדרה, כתב אצל מי הוא למד.

הוא אומר כך, מורי ורבי מְרִי עֲוֹאֵץ' מדעי זצ"ל, ה"סגי נהור", מפניני הדור, מן הבריות הטובות והיפות שנשארו בעולמו של הבורא, צולל במים אדירים של הקבלה ורזיה.

מלא כרימון, הלכה משנה ואגדה, הסדורים בפיו לתפארה. עמוס תלאות הזמן, מצפה כל יום לישועה ולנחמה. מהדרין מן המהדרין. האיר ופרח לפנינו כמרגליתא טבא, העניק לנו ולתלמידיו הרבים כל דבר שבקדושה. אין גבול לידיעותיו הרבות.

הכל בעל פה ובבקיאות רבה. בר אוריין, ובר אבהן. אשרי הדור שזכה לשנות ממימי הזכים, ממעינה של-תורה.

לאחר מכן, הוא מזכיר עוד רבנים שלמד אצלם. למו"ר סעיד מחפּוֹץ' ז"ל, שנתן לנו כל מה שהיה בו, העניק לנו אהבתו, ישרו ותבונתו. חריפותו בתורת ישראל – כאן הוא מציינ אצלו את עניין החריפות – שבכתב ושבעל-פה, היתה מעל ומעבר לבני דורו. דקדק על כל תג ותג שבהלכה וכו'.

ויו יוד פתח וי, הא יוד חירק הי, ויהי. וי פתח, ויהי חירק, ויהי. בית וכנראה צ"ל ב"י, וכדלקמן. יב"ן] יוד חירק בי, מים כפופה יוד צירי מי, בימי. בי חירק מי צירי בימי, וכו'. ההיגוי הזה מבטיח, שהילד לא יטעה לעולם, לא באותיות, ולא בביטויין הנכון.

ביום ב', משנה עם שאלות ותשובות. ביום ג', שולחן ערוך ופרקים ממנורת המאור, לפי הסדר שקוראים בבית הכנסת. ביום ד', עין יעקב. ביום ה' לפני הצהריים, חזרה על פרשת השבוע עם תרגום, תפסיר, רש"י וההפטרה, ואחר הצהריים מוקדש לכתיבה.

ביום ששי – ישנו כאן דבר חידוש, אינני מכיר זאת בשאר מקומות – לימוד בספר הזוהר מפרשת השבוע. הרי המדובר על ילדים.

הילדים מתפללים שחרית וערבית, עם המרי בבית המדרש. כל ילד משמש כשליח ציבור לילדים לפי התור. אחרי התפילה, הולכים לאכול ארוחת בוקר, וחוזרים ללמוד.

*

דרך אגב, לגבי עניין ה'הגא', מי שמכיר, זהו ג"כ דבר חשוב מאד אצל התימנים, צורת הלימוד של צירוף המלים עם הניקוד, מפרקים את המלה להברות, ועי"כ הקריאה היא בצורה הכי מדוייקת ומושלמת שאפשר.

חבל שהדור שלנו, אפילו אלו אשר מלמדים ילדים, מצוי שאינם מלמדים את השיטה הזאת, הם חושבים שהדבר מיותר, כי הילד בלא"ה כבר מצרף ומרכיב את האותיות. ה'הגא' חשוב מאד, לקרוא את המלים בצורה הכי ברורה. בכדי 'לשפשא' את קריאת הילדים, אחד מן הדברים היה, שהיו מלמדים אותם מלים קשות, ישנם כאלה שהיו מלמדים את הפסוק בספר דניאל וג', ב'ו, אַדְרָגְזִיָא גְדַבְרִיא דְתַבְרִיא תַפְתָּנָא וגו', משהו כזה מסובך, כדי שלשונם של-ילדים תהיה צחה וברורה. שיבטאו את המלים הכי קשות, מפאת חשיבות דקדוק לשון המקרא, בכדי שיישמר לדורי דורות.

דבר נוסף מפורסם, שהיו מלמדים מלה חדשה ומסובכת, 'בְּאֶשְׁתִּיקוּקִיּוֹתֶיהָ'. גם הוא מביא

למו"ר סאלם חובארה זצ"ל (מהעיר שְבַאם) שהיה מלא כרימון, לשונו חדה, ובקיאותו בהלכה ובתלמוד רבה מאד. מעיין המתגבר. מלא כבוד ואהבה לאדם, פתח לפניי שערים רבים בדיני שחיטה. הוא למד אצלו הלכות שחיטה, כמו שהיה נחוץ ומצוי בתימן. בהלכה ובפירושים רבים. העניק לי מבינתו ומחכמתו הרבה. עסק בצורפות ובלימוד תורה גם יחד. דמותו הבלתי נשכחת לא סרה מלבי עד היום הזה.

בהמשך (תחת הכותרת 'זכרונות תימן – בית אבי') הוא כותב כך, המרי שלנו באותם הימים היה מרי עואץ' מדעי, שהיה רבו של מרי יחיא נחום. הוא מוכר ומפורסם, הרב הגאון יחיא נחום, שהיה שד"ר בכל הערים בתימן, בשליחות בי"ד צנעא, הוא היה תלמידו של מארי עואד הנזכר.

מרי עואץ' היה כבר זקן וחלש, סגני נהור. הוא היה בעל קומה, למרות גילו המופלג היה הולך זקוף. היה תלמיד חכם גדול. דמותו 'המקראית' על הודו והדרו, גזרתו הדקה, עורו הבהיר והחן שהיה נסוך על פניו, אינם משים מנגד עיני עד היום. היו לו ארבעה בנים ושלוש בנות.

כל מה שלמדנו ממנו, היה מלמד אותנו בעל פה. היו אומרים עליו שהוא יודע ומכיר את רחובות השמיים. מרוב בקיאותו וידענותו, אם מי שהוא מן התלמידים מדלג על שורה או מלה, אם זה ברש"י או בעין יעקב או במשנה, היה מחזירו מטעותו וכו'. אנחנו הקטנים היינו מתפלאים ומתפעלים מידיעותיו בכל התורה כולה, היינו מתפללים שגם אנו נהיה כמוהו.

אני אהבתי אותו מאד מאד, למרות שהייתי מקבל ממנו כמה מלקות בשוטו. למרות שהיה לו שוט, שהיה מכה בו את מי שמתרשל וכדומה, הדבר לא הפריע. זאת ג"כ נקודה חשובה.

לפני כן הוא מתאר, איך הילדים היו לומדים? מה הם למדו?

תלמודנו היה מסודר ומתוכנן. לכל יום, תכנית משלו. ביום א', קוראים פרשת השבוע והפטרה עם תרגום ורש"י. אחר הצהריים, לומדים תג"ך עם היגויים, ולפי הטעמים. והוא מתאר כאן את ה'הגא'. לדוגמא, "ויהי בימי שפוט השופטים",

זאת. אבל כאן, ישנו דבר טוב. בדרך כלל, מה שהיכרתי ושמעתי עד עכשיו הוא, על הרוב אמרו 'באשתוקקויותיה'. אבל אמר לי מארי יחיא עברי זצ"ל (חמיו של הרב לוי קשת זצ"ל), שהוא לא מלמד כך, הדבר לא מצא חן בעיניו, לכן לא לימד 'באשתוקקו' אלא 'באשתקו'. דהיינו, שלא יישמע כביכול הכוונה אשתו, זה לא ראוי, משו"ה הוא שינה זאת מדעת עצמו. אולם כאן אני רואה – נראה לי כי זהו דבר מקורי – לא 'אשתו' באל"ף, אתא 'השתו' בה"א. דהיינו, השתוקקות של-לימוד. זאת היא המלה ההגונה.

וכך הוא כותב שם אח"כ, כי מארי עואד לימד אותם כך, בהשתוקקויותיה. הוא הוציא כמה מן המתקדמים, ואמר לנו, המתינו בחוץ עד שאקרא לכם. כל תלמיד שנכנס, חזר על אותיותיה שלמלה והניקוד שלה, לפי הנוהג. בית שְׁוֹא ב' וכו'.

אינני יודע, האם הוא דייק כאן, כי הוא כותב ב"ת שווא, אולם אינני סבור שמישהו בתימן לימד ב"ת, אלא ב"י. אולי הוא חשב שהיום לא יבינו, ולכן הוא כתב ב"ת. אבל צ"ל ב"י שווא. למעשה ב"י היא בארמית, ובית היא בלשון הקודש. כמו תנא דב"י ר' ישמעאל, הכוונה ל"בית" מדרשו של ר' ישמעאל. הכל הולך אל מקום אחד. בכל אופן, הוא מתאר שם, את כל ההברה.

מן שליט"א פונה למשתתפי השיעור: האם אתם מכירים זאת?

חבל על דאבדין. חבל שהדור הזה, שכחו זאת. אקרא לפי מה שכתוב שם, אבל לא אקרא את הכל, אלא רק את ההתחלה [והעורך ישלים בהדפסת השיעור וכדלקמן].

איך קוראים את המלה, בהשתוקקויותה? זאת מלה מורכבת ומסובכת, עם הרבה הברות, שהרגילו בה את הילדים, שהיו צריכים להגיד את כל זה.

בית שְׁוֹא ב', היא שֵׁן חִירָק [משווא נח מתעלמים כידוע. יב"ן] הֶשֶׁ בְּהֶשֶׁ, תָּיו וְיו חוֹלֵם תוּ בְּהֶשֶׁתוּ, קוֹף שְׁוֹא קְ בְּהֶשֶׁתוֹק, קוֹף וְיו שוֹרָק קוּ בְּהֶשֶׁתוֹקוּ,

קוֹף חִירָק קְ בְּהֶשֶׁתוֹקוֹקוּ, יוֹד וְיו חוֹלֵם יוּ בְּהֶשֶׁתוֹקוֹקוֹיּוּ, תָּיו פֶּתַח וְמָה שְׁנִכְתַּב סְגוּל, וְאִכְמ"ל. יב"ן ת בְּהֶשֶׁתוֹקוֹקוֹיּוֹת, הָא קִמְץ הָ, בְּהֶשֶׁתוֹקוֹקוֹיּוֹתָהּ.

בית שְׁוֹא, בְּהֶשֶׁ חִירָק, בְּהֶשֶׁתוּ חוֹלֵם, בְּהֶשֶׁתוֹק שְׁוֹא, בְּהֶשֶׁתוֹקוּ שוֹרָק, בְּהֶשֶׁתוֹקוֹקוּ חִירָק, בְּהֶשֶׁתוֹקוֹקוֹיּוּ חוֹלֵם, בְּהֶשֶׁתוֹקוֹקוֹיּוֹת פֶּתַח, בְּהֶשֶׁתוֹקוֹקוֹיּוֹתָהּ קִמְץ, בְּהֶשֶׁתוֹקוֹקוֹיּוֹתָהּ. זאת צורת הלימוד.

נוסיף להסביר בס"ד כי לא ידוע מי ומתי המציא מלה זו. מ"מ היא היתה נפוצה אצל מלמדי תשב"ר ברחבי תימן, ושמעתי גם מפי אאמו"ר זצ"ל. עכ"פ ברורה ופשוטה התועלת הגדולה והחכמה הרבה שישנה בכך, כי זאת מלה ארוכה מאד, שאין כמותה במקרא, בת ארבע-עשרה אותיות, וכוללת כמעט את כל הנקודות. ויש שהוסיפו יותר כך, בהשתוקקויותיה, ונוסף בזה הצירי שבת"ו. ולא רק קריאה ארוכה, אלא גם קשה, קקוקי. זה הביא לתוצאה המבורכת, שקריאתם של בני-תימן היא עזה ומצוחצחת יותר מכל קהילות ישראל.

בהתחלה היה לי מוזר. בדרך כלל, המארי מלמד – איך ששמענו בעירוף ב' – ב"י בְּשׁוֹ"א. ב"י בְּקִמְץ. ב"י בְּחִירָק. ביטאו את השווא בְּקִמְץ נוטה לחירק, וצ"ל לפי הדקדוק נוטה לפתח. ולא עוד אלא כשאומרים בְּשׁוֹא, עושים שני שואים זה אחר זה, גם השני נע שאעלינו זה נוטה לפתח. ולכאורה, הדבר איננו מדוייק. מה זה, ב"י בְּשׁוֹא? לכאורה היה צ"ל בְּשׁוֹא. חירק בב"י"ת, והש"ן בשווא נח. וכן בְּקִמְץ, השווא נוטה לפתח, ולא לחירק. איך נהיה, שעשו את הכל חירק?

מישהו אמר לי (ידידנו הרב בן-ציון עדוק נר"ו, ממודיעין עילית), שישנו לכך יסוד קדום. הביטוי של שווא כמו חירק, הוא בניקוד הבבלי, במסורת הישנה, לא במסורת של ארץ ישראל, שהיא העיקרית. כביכול זהו שריד, מן המסורת הבבלית. אינני יודע, לא מצאתי זאת, וגם הוא לא גילה לי מהו המקור, משום מה, למרות ששאלתי אותו. והנה לפי מה שאני רואה כאן, חושבני כי אולי נפתרה הבעיה. אם הדבר מקורי.

נכנס למשחק והיה יכול להשתתף בתחרות זו. אז היתה השמחה יותר גדולה, כי גם הוא עומד במבחן על ידיעתו בתורה.

זהו דבר שהיה מוכר בתימן בהרבה מקומות, השיטה הזאת לעשות משחק כזה, שהאחד אומר פסוק, והשני צריך להגיד פסוק המתחיל באות האחרונה.

ידידנו הרה"ג יהונתן שבח הי"ו ציין לי לספר נוסף [בין עדין לתימן, דף 170] הכותב גם-כן זאת בזה"ל, כפולה ומכופלת ההנאה, עת הילדים עסוקים בניסוי פזח הזכרון, וקוראים פסוקי חומש [עי' לקמן. יב"ץ] לפי התור, וחוזר חלילה עד לאין סוף. מפליא זכרונם הקל והמהיר. קצתם פמעט אינם צריכים להתאמץ לזפור פסוק, כי הפסוק פאילו מוכן על שפתייהם מקודם.

משחק זה הוא על דרך שאחד אומר פסוק, והשני אומר פסוק שהאות הראשונה שלו היא האות האחרונה של הקודם. למשל, אומר האחד, "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ". משיב השני, "צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך". משיב השלישי, "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה זכו וכו'". שעות שלימות נמשך המשחק, מבלי שיקשה לאחד להשיב פסוק כראוי. ומי שאינו יכול למצוא פסוק לתשובה, הוא הנכשל והמפסיד במשחק, הוא בור עם הארץ. כי הוא לא ידע להגיד את ההמשך.

אין כתימנים יודעים את פסוקי החומש בעל-פה, ויש מהם שיוודעים בעל-פה את כל התנ"ך כולו.

דרך אגב, אינני יודע מדוע הוא מנקד כאן פעמיים את המלה חומש עם שורק בוא"ו, זה כמו שאומרים בני שאר קהילות 'חומש'. הרי אנחנו התימנים אומרים, 'חומש'. כנראה זה בא לו בהשפעת השפה העברית כיום, מן האשכנזים. לפ"ז איננו מבינים, מה זה החומש הזה? אלא אין זה 'חומש', אלא 'חומש', דהיינו חמישית. הרי התורה היא, חמשה חומשין, א"כ בראשית זהו חומש, וכן שמות וכו'. ע"ד שנאמר ונתתם חמישית לפרעה [בראשית מ"ז, כ"ד], לפרעה לחמש [שם שם, כ"ו]. הביטוי 'חומש', זאת שגיאה.

אני רואה, כי הם לא לימדו, ב"י בשוא, או ב"י בקמץ, אלא ב"י שוא. ה"א שי"ן חירק. בלי תוספת אות ב'. א"כ אולי אח"כ, אלה שלימדו רצו שהילד יבין, הם הוסיפו ואמרו בשוא, להורות שזה מצטרף. רצו להסביר, אבל מצד שני קילקלו את הדקדוק שבעניין.

בדין משחק בקוביא שהוא גזל מדרבנן, ולגבי מליצות. והאם מותר לשחק בפסוקי התורה, באופן שהאחד אומר פסוק והשני ממשיך בפסוק המתחיל באות שבו הסתיים הפסוק הראשון, וכן הלאה. שיטת הגיית המלים לתשב"ר כפי מסורת אבותינו.

כעת, נקודה נוספת.

הוא כותב שם בזה"ל, אין חופש ואין טיולים ואין הפסקות. במדרש, מה שנקרא כיום, 'תלמוד תורה', אין 'בין הזמנים', אין חפשים ואין כלום. יש רק 'והגית בו יומם ולילה'.

לעתים רחוקות מאד קורה, שהמרי הולך לבקר ביקור חיוני באיזה שהוא כפר קרוב אלינו – כאשר המארי היה מוכרח ללכת – לניחום אבלים או לשמחה וכיוצא בזה, ואז יש לנו הזדמנות להשתעשע בבית המדרש, אבל לא ללכת הביתה.

מה היו עושים?

וזו צורת השעשוע. חלק מן התלמידים הרוצים בכך, מתחלקים לשתי קבוצות מתחרות, זו מול זו, כדי לבחון מי יותר חריף ובקי בחמשת חומשי תורה. וזה סדר התחרות. קבוצה א' מתחילה בפסוק "תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב", וקבוצה ב' עונה בפסוק המתחיל באות ב' (המסיימת את הפסוק הקודם), "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ". קבוצה א' עונה, "צרור את המדינים והכיתם אותם", וקבוצה ב' עונה, "מכשפה לא תחיה". וכך הלאה. בשיטה זו, אפשר להיזכר בכל פסוקי המקרא שבתורה.

יש להדגיש, שחייבים לקרוא כל הפסוק עד סופו. לא להגיד רק את המלים הראשונות.

זה היה השעשוע היחידי שלנו – הילדים – המהנה והמשמח ביותר. ואם במקרה עבר על יד המדרש אחד ההורים ושמע את המתרחש, היה

ישנה לנו שאלה, לגבי העניין דלעיל.

רבי יהודה החסיד בספר חסידים [סימן תרמ"ד] כותב, כך משמע לכאורה, שאסור לשחק באופן כזה באותיות ופסוקי התורה, דהיינו שהשני יגיד פסוק עפ"י הגמר של-ראשון.

בהתחלה שם ספר חסידים מקדים וכותב, כי אפשר להכיר אדם, לפי החברים שלו. אם אינך מכיר את האדם, תראה מי הם חבריו. אם הוא הולך עם רשעים, עם אנשים פרוצים, הגם שאינך יודע האם הוא בסדר, אתה לא יודע מה הוא, אבל אם אלו הם חבריו, אזי הדבר סימן שהוא רשע. או שהוא יהיה רשע. גם אם כעת הוא לא רשע, הוא ילמד מהם. ולהבדיל, מי שהולך עם צדיקים טובים, אזי הוא יהיה טוב. לפי דבר זה, אפשר לדון את האדם לכף זכות, לפי הסביבה שבה הוא נמצא, עם מי הוא מתחבר.

החולך עם הטובים, אע"פ שאינך יודע מה בלבו – האדם סתום וחתום, אינני יודע האם הוא בסדר או שלא – תכריעהו לכף זכות.

מעשה [ב]אחד [ש]אמר לבנו, מדוע הלכת אחרי הבחורים הפריצים? למה התחברת עם הרשעים האלה?

אמר לו, לקחתי חבלי חכמים, ומשכתים אל תחת כנפי השכינה. ברצוני לקרב אותם.

כי ראיתי, שהיו חפצים לשחוק בקוביא. הרי המשחק בקוביא, פסול לעדות.

אמרתי להם, במקום זה תשחקו בפסוקים. מי שיאמר פסוק שסופו אל"ף, יאמר חברו פסוק שראשו אל"ף. וכן על כל אות ואות. ומי שלא ימצא, יפסיד. משמע שזהו הפסד כספי, כמו בקוביא וכדלקמן.

הרי עשיתי, שלומדים תורה. ואמרו חכמים [אבות פ"א משנה י"ב], ומקרבן לתורה. עשיתי מצוה.

אמר לו אביו, עד שבאת למשוך – אתה באת למשוך אותם לתורה – ונמשכת ונלכדת בחבלי השוא, ובעבותות החטאה. כי למדתם דברי תורה, להתלוצץ בהם ולשחוק.

וזה כפרתך, אל תלך בדרך אתם יותר. אין לך מה לחפש איתם, הם מקולקלים, וזהו אינו הפתרון.

ועל כל אות ואות שיצא מפהם, צריך או תעניות – תעשה סיגופים, כפרה על העבירה הזאת – או מעות לעניים שאין להם במה להשכיר מלמדים לבניהם. תעשה תשובת המשקל. אתה גרמת ללימוד תורה בהתלוצצות, לימוד תורה פגום. ותגרום שילמדו, כנגד מה שהחטאת אותם. וצריך ללמוד לאותם שלא ידעו ללמוד, כגון קטנים ילמדון, ויתכפר.

לכאורה, הרי משחק בקוביא, ידוע שזהו גזל מדרבנן. מי שמשחק בקוביא, הוא פסול לעדות, אי אפשר להאמין לו ולסמוך על עדותו. הדבר ידוע בפוסקים, בחושן המשפט [סימן ר"ז סעיף י"ג], ובסימן ש"ע [בסעיפים הראשונים]. ובשלחן ערוך המקוצר הבאתי זאת בס"ד [בסימן רכ"ב סעיף י"ד] בזה"ל, אסרו חכמינו ז"ל לשחק בקוביא, דהיינו שזורק אחד מהמשתתפים עץ או אבן או עצם, ועושים תנאי ביניהם שאם תיפול על צד מסוים, הרי זה נוצח ונוטל סכום כך וכך.

והוא הדין למשחקי-קלפים, הפרחת יונים (מי שיוזג תקדים את יון-חבירו, זוכה), מירוץ סוסים, וכדומה. כי אף על פי שלוקח את המעות ברצונו של-חבירו, מכל מקום אינו מסכים להקנות לו בקניין גמור אלא בחנם דרך שחוק והיתול, ולכן נחשב זה גזל מדרבנן. ההסכמה איננה בלב שלם, כי כל אחד חושב שהוא יצליח ויזכה.

מלבד שאסור לאדם לעסוק בדברים בטלים, זולתי בדברי-תורה וחכמה וביישובו של-עולם. וכל-שכן שאסור לשחק במשחקי-כסף. ושנים שהמרו זה עם זה (פירוש שהתערבו. דהיינו שהתווכחו ביניהם על דבר מסוים, והתנו כי מי שיתברר שלא כדבריו, יתן לשכנגדו סכום כך וכך), דינם כמשחקים בקוביא. ודברים הללו מכוערים משוקצים ומתועבים, והנסיון הוכיח במשך כל הדורות שהנמשכים אחרי משחקים כאלו והורגלו אליהם, לא יכלו לצאת מהם, כילו בהבל ממונם וימיהם, רבים נושיהם ועצומים הרוגיהם (שאיבדו עצמם לדעת רחמנא ליצלן).

ויש מחמירים גם שלא לקנות כרטיסי הגרלות, שזוכה מתוכם מספר מסוים.

להגיד איזה מאמר, אשר מתחיל באות צאד"י. כגון צלולה היתה החבית, ועברתם אותה [בראשית רבה סוף פרשה פ', ועוד]. כך נראה מדבריו. אמנם הוא לא פירש בהדיא.

אבל מצד שני, הוא אומר, ולפי שנהגו לעשות לפני גדולים בדורות שלפנינו ואין מוחה, יש ללמד זכות.

לכן הוא מלמד זכות על כך, ואומר שני חילוקים.

ראשית, רבי' יהודה החסיד מדבר לגבי פסוקים, והם עושים זאת בלשונות התלמוד. דוקא פסוקים, שהם תורה שבכתב, וישנו בהם פרד"ס. אמנם גם במאמרי חז"ל ישנם סודות, אבל אי אפשר להשוות ביניהם. הוא אומר, כי בדר"כ הם היו אומרים מאמרים, שאינם דברי תורה ממש, כגון היינו דאמרי אינשי וכו', דברים שהפשט הוא מליצות ומשלים. זהו חילוק אחד.

חילוק שני שהוא אומר, ועוד, המדובר בס' חסידים הוא שהם לקחו את זה במקום משחק בקוביא. היה משחק בקוביא, והוא הפך להם זאת למשחק בפסוקים. זהו החסרון. אלו שני החילוקים שהוא אומר.

וזה לשונו שם, דלא דמי מה שכתב רבינו בפסוקים, למנהג זה בלשונות התלמוד.

חדא, דבנדון רבינו היו רוצים להיות משחקים בקוביא, וא"ל אל תשחקו בפסוקים. וזה אסור, כי לקחו זה לשחק במקום לשחק בקוביא.

ועוד, דעשו זה בפסוקים, והיא עיקר תורה שבכתב, ועל כל פסוק יש בו פרד"ס מינים ממינים שונים, וזה ידוע ומפורסם. משא"כ בת"ח שנהגו כן בלשונות ומשלי הגמרא, דהת"ח מעולם לא שחקו בשום שחק כדי שנאמר שיעלה להם זה במקום שחק.

ועוד, דעל הרוב הם לישני בעלמא, והיינו דאמרי אינשי וכיוצא, אשר פשטן משל ומליצה. הגם שבתלמוד ג"כ כל דיבור ודיבור יש בו פרד"ס, לא נודע כל כך, ומכל מקום הפשט הוא משל ומליצה. וגם עושים זה להיות שגורים בפייהם לשונות הש"ס לדבר צחות. עושים זאת, בכדי שלשונות חז"ל יהיו רהוטים בפייהם, אז גם

מובן כי מעיקר הדין, הדבר מותר. ואם המדובר במוסדות תורה, צדקה וחסד, אזי מותר לפי כל הדעות. כיון שזה לשם מצוה, גומרים בדעתם לתת את הכסף. אבל אם זה לא מצוה, אזי לא פשוט שהדבר מותר. רצוי להחמיר גם בזה. אולם מה שאינו כרטיס הגרלה, אלא רק משחקי הימורים, זה נחשב גזל, ואחריתה מי ישורנה.

נחזור לדברי רבי' יהודה החסיד, לכאורה לפי דבריו, העניין הזה שהיה נהוג אצל התימנים, הוא אסור לדעתו. אמנם בדר"כ אלו שעשו זאת היו ילדים, אבל כפי שראינו מקודם, לפעמים גם הגדולים, שעברו סמוך למדרש. אמנם שמעתי כי זהו לאו דוקא, גם רבים מן הגדולים אפילו בינם לבין עצמם בלי קשר לילדים, נהגו כך. ואפילו החשיבו את זאת, מסתמא אפילו ראו בכך כבוד לתורה, כי אדרבה, זאת עדות על בקיאות בתורה.

ברם חושבני, כי החילוק וההבדל, הוא פשוט. אין שום קושיא.

רבי' יהודה החסיד מדבר, כאשר עושים זאת תמורת כסף. מי שאינו מצליח להגיד את הפסוק שמתחיל באותה אות שנגמר הפסוק הקודם, אזי הוא מפסיד. אבל אם זה לא תמורת כסף, אין בעיא. כל העניין הוא, שעשו כך כמו משחק בקוביא, שזהו ענין כספי, משא"כ כאשר זה לא קשור לכסף. אצלנו זה לא היה קשור לכסף כלל ועיקר.

אמנם מדברי החיד"א בספרו 'ברית עולם', החונה סביב ספר חסידים, לא משמע כך. הוא שואל שם, לגבי מה שהיה נהוג אצלם, כי התירו לעשות דבר כזה. הם לא אמרו פסוקים, אלא מאמרי חז"ל.

כך הוא כותב, לפום רהטא נראה ממ"ש רבינו, דיש לפקפק על מה שנוהגים ת"ח מעין דוגמא בלשונות הגמרא.

נראה, שהם אכן היו עושים את המשחק הזה ממש, אבל לא בפסוקים אלא במאמרי חז"ל. דהיינו, האחד אומר איזה מאמר חז"ל, כגון [פרקי אבות פרק ג' משנה כ'] אם אין דרך ארץ אין תורה, אם אין תורה אין דרך ארץ. וכעת צריך

תלמידי חכמים עשו זאת, בכדי להתחדד ולהתרגל על ידי כך, לכתוב בלשון מליצה.

ומ"מ הירא דבר ה' יפרוש גם מזה.

היום בזמנינו הדבר אינו מצוי, אבל מי שמכיר את ספרי החיד"א, ועוד רבים מגדולי הספרדים, לא היו כותבים בלשון פשוטה, אלא היו כותבים פסוקים או מאמרי חז"ל ומשנים את המלים לפי המליצה. מי שאינו מכיר את אותו פסוק או מאמר חז"ל, הוא לא מבין את כוונת המליצה. ובעבר, הדבר היה סימן, כמו היכר לתלמיד חכם. לדוגמא, אם היו שולחים גט מאיזו ארץ שלא הכירו אותה, כיצד היו יודעים כי אלו ששלחו הינם תלמידי חכמים? מי אמר שהם יודעים שם את ההלכות כפי שעריך? בדקו לפי סגנון הכתיבה של-אותו רב, מי ששלח את הגט, אם הוא כותב בלשון של ת"ח, בלשון מליצה, אזי הדבר סימן שהוא גברא רבא. כי הוא יודע להשתמש בלשונות, להתאים אותם למה שהוא רוצה. ואם הוא כותב בצורה פשוטה, ספק שמא הוא לאו בר הכי. הדבר היה סימן, בכדי להכיר מי שהוא ת"ח.

בסוף ספר חסידים, ישנן הערות של הרה"ג יעקב חיים סופר שליט"א, והוא כותב בזה"ל, בהגהות ברית עולם, "והירא את דבר ה' יפרוש גם מזה". אכן הוא הסביר את ההיתר, כי מותר מה שנהגו אותם תלמידי חכמים, אבל בכל זאת הוא כתב, כי גם דבר זה איננו רצוי. ירא שמים, יפרוש גם מכך.

הוא כותב על זאת בזה"ל, נ"ב וצ"ב שגאון עוזנו החיד"א ז"ל עצמו, נהג הרבה להשתמש בזה כמבואר בכל ספריו. ועריך עיון קצת. כך הוא כותב.

אינני יודע. אני מתפלא, האם יש מקום להערה הזאת. כי החיד"א משתמש רק במליצות של פסוקים, או מאמרי חז"ל, הוא משנה, את מובני המלים, אך לא מצינו באופן שמתחיל באות שסיים, וע"ז דיבר בברית עולם.

האמת היא, כי כיום האשכנזים חושבים משום מה שהדבר אסור, גם גדולי תורה. למשל, ראיתי כותבים, כי איזה נהג מונית אמר לאחד הרבנים,

כשהיה רמזור אדום בכביש, את הפסוק ובמדבר כ', י"ח ויאמר אליו אדום לא תעבר ב'י. והרב אמר לו, אסור להגיד זאת. וכי אתה מתלוצץ, מן הפסוק? אם תמשיך עוד, לא אוכל לנסוע אתך.

נראה שאצלינו לא החשיבו זאת לאיסור כלל ועיקר. אדרבה, השתמשו לכתחילה בפסוקים למליצות. וכך היה מימי קדם, כפי הסיפור הידוע, עם הר"א אבן עזרא, שהגיע לאיזה מקום שהיה שם מישחו בשם רבינו אשר, ובע"ש הוא היה מבקע עצים לכבוד שבת-קודש. הרי הר"א אבן עזרא לא גילה את עצמו, לכן הוא חשב שזהו אדם פשוט. כאשר הוא ראה שבעה"ב חוטב עצים, מכין את העצים לצורך הבישולים, הוא שאל אותו, האם אני יכול לעזור לך? ענה לו, כן. בסדר. וכאשר הוא ביקע את העצים עם הגרזן, בטעות הוא פגע בר"א אבן עזרא, פצע את ידו. אמר לו, אֲשֶׁר (במקום אֲשֶׁר), פָּרַת אֶת אַבְרָהָם (תהלים ק"ה, ט').

וכאשר הוא שמע זאת, ענה לו, וְאֲשֶׁר (במקום וְאֲשֶׁר), לֹא צָדָה. וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לְיָדוֹ (שמות כ"א, י"ג).

רואים כי הם השתמשו בפשיטות בפסוקים, ולא חששו כלל ווכבר הרחבנו על כך בס"ד בנפלאות מתורתך פ' מטות, גבי הפסוק כן בנות צלפחד דוברות).

זהו דבר אחר. זה איננו 'משחק', אלא מליצות. ההיפך, זהו אפשרי לכתחילה. אולי זה אפילו כבוד התורה. מרוב שהפסוקים שגורים בפיהם, הם השתמשו בהם כמליצה. אבל להגיד פסוק, או מאמר באות שגמר הראשון, על כך החיד"א החמיר.

אבל אני הקטן בעניי תַּמִּיּה על החיד"א שנדחק וכתב את שני החילוקים שהעלה, ומובן דמשו"ה שהם דחוקים ודקים, סיים שירא שמים יחמיר. הבחין והרגיש שהתירוצים בלתי ברורים, ולא חלקים. ולפי ענ"ד החילוק פשוט וברור, ר"י החסיד מדבר כשזה על כסף, וכמו שכתב בהדיא יפסיד. דמסתברא שאין הכוונה לצאת מן המשחק ותו לא, אלא מפסיד ממש, דומיא דמשחק בקוביא. אבל בלי כסף, לית דין ולית דיין שאסור.

שערי יצחק – השיעור השבועי

הדבר הראשון שהוא עומד עליו, זה לגבי מה ששאלנו, איך הרמב"ם כותב ובפרק א' מהל' ת"ת הלכה ח' – וכך נפסק בשו"ע יו"ד וסימן רמ"ז סעיף א' – שישנה חובה על כל אדם, לקבוע זמן לתורה, גם ביום וגם בלילה, שנאמר ויהושע א', ח' וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה. שאלנו, הרי זהו פסוק בספר יהושע, כך הקב"ה ציוה את יהושע, מי אמר שזהו חיוב על כל ישראל?

ועל כך תירענו בס"ד, הבאנו את המעס לועז, שכתב כי הסיבה שהקב"ה ציוה כך את יהושע, כיון שהוא היה עסוק במלחמות, היה טרוד במלחמת ל"א מלכים. זהו דבר אחד. דבר שני, יהושע היה חכם גדול, כפי שנאמר ודברים ל"ה ט' וְיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון מֵלֵא רֹוחַ חֲכָמָה וְגו'. אם כן אמרנו, כי זהו קל וחומר. אם יהושע הצטווה כך ע"י הקב"ה, קל וחומר אנחנו.

על כך הוא כותב בזה"ל, א. בעמוד 11 מה שהובא מילקוט מעם לועז, לכאורה הוא מירושלמי [סנהדרין ג' ה' גבי חיובי המלך, יוצא למלחמה והיא עמו שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, והרי הדברים ק"ו, ומה אם מלך ישראל שהיה עסוק בצרכי ישראל נאמר בו וקרא בו כל ימי חייו, ההדיוט על אחת כמה וכמה עכ"ל. כביכול, ישנו לכך מקור, ולא היה צריך להביא את המעס לועז.

ובספר בתורתו יהגה [דרך הלימוד עמוד פ"ג הערה 2] הערנו על זה, דאיכא למפרך, מה למלך שכן דבִּקְוֹ הַכְּתוּב בַּתּוֹרָה יוֹתֵר – הרי על המלך, ישנם חיובים יותר מכל ישראל – שאסור בשתיית יין דרך שכרות, וריבוי נשים, וכמש"כ הרמב"ם [מלכים פ"ג הל"ה], המלך אסור לשתות יין דרך שכרות וכו', אלא יהיה עוסק בתורה ובצרכי ישראל ביום ובלילה וכו'. על הסרת ליבו הקפידה תורה, שנאמר ולא יסור לבבו, שלבו הוא לב כל קהל ישראל. לפיכך דבקו הכתוב בתורה, יותר משאר העם. ועי"ש מה שניסינו לתרץ.

נסביר מה שהוא מביא, כי 'המלך אסור בריבוי נשים', אמנם מותר לו שמונה עשרה נשים, כפי שכתוב לגבי דוד המלך שאמר לו הקב"ה [שמואל

נפקא מינה לדינא שפשוט וברור שמותר הדבר לכתחילה, אף לירא שמים, וגם בפסוקים, ואפילו אליבא דספר חסידים. וכמו שנהגו בתימן בפשיטות, באין פוצה פה ומצפצף.

אין לשאול, מה החכמה במשחק זה, הרי ישנם מזמורי תהלים, שהם כולם לפי סדר אל"ף ב"י. כגון, תהלה לדוד וגו'. וכן המזמור לדוד בשנותו את טעמו וגו', וכן לדוד אליך וגו', הכל לפי א"ב. וכל-שכן תמניא אפי, דהיינו פרק קי"ט בתהלים. שם זאת לא חכמה, כי בקלות אפשר למצוא פסוק. ומזמורים אלו שגורים בפי רבים.

אך כנראה שהמשחק הזה, לא כָּלל את ספר תהלים. בתהלים אפשר למצוא בקלות פסוק שמתחיל באות שבו הסתיים הפסוק הקודם. כל מי שמכיר את תמניא אפי בע"פ, ובודאי תהלה לדוד ארוממך וגו', אפשר לו בקלות למצוא פסוק שבו הפסוק הקודם נגמר. כנראה, התהלים לא היה בחשבון. או שהדבר היה רק בתורה, או גם אם זה היה בכל התנ"ך, אבל לא בתהלים.

חידושים וביאורים בענין קביעות עתים לתורה, התייחסות למכתב מאת ידידנו הרה"ג חיים לוי יצ"ו. ידידנו הרה"ג חיים לוי הי"ו מארצות הברית, שלח לנו מכתב בקשר למה שדיברנו בשיעורים הקודמים, בענין קביעות עתים לתורה.

בעצם, הרוב זהו מכתב של הרב הגאון דוד פלק שליט"א, מחבר הספר בתורתו יהגה. זהו ספר חשוב מאד, כולל לגבי כל הנושא של לימוד התורה. מקיף ומסדר את כל העניינים, ממש בהיקף גדול ובעיון הדק היטב. הוא – הרב חיים לוי – שלח אליו את מה שדיברנו בשיעור על מה שכתב בספרו בתורתו יהגה, כתב לו שהזכרתי אותו בשיעור כמה פעמים, ואם ישנן לו הערות אזי נשמח שהוא ישלח אלינו.

והרב פלק כתב בזה"ל, תודה על שיעורו המחכים של רבינו שליט"א.

ולקיים הכתוב ואשתעשע במצוותיך אשר אהבתי, אערף כמה מילים לכבוד תורתו הרמה.

הוא כותב ארבע הערות, הוספות, לגבי מה שכתבנו בשיעור. דברים חשובים מאד.

ב' י"ב, ח' וְאִם מְעַט וְאִסְפָּה לְךָ כְּהֵנָּה וְכֵהֵנָּה. היה לו שש. מותר היה לו לקחת, עד שמונה עשרה נשים. ולגבי אדם רגיל, עד כמה מותר? און הגבלה. הרמב"ם כותב בהלכות אישות ופ"ד הל"ג, אפילו מאה נשים. למלך אסור, רק י"ח. ולאדם רגיל, אם יש לו את האפשרות לפרנס אותן, אפילו מאה. והרמב"ם מסיים בלשון, 'עיוו חכמים לא לקחת יותר מארבע'. עד ארבע, זהו מ'עיווי חכמים'. ולפי לשון הגמרא ויבמות דף ס"ה] שהובאה במגיד משנה שם, זאת רק עצה טובה. לא כתוב אפי', לשון מצוה, אלא שזאת רק עצה טובה. לא שזהו עיווי.

בכל אופן, לכן הוא טוען, אם כן מהי הראייה? והוא אומר שם [משהו], לתרץ את השאלה הזאת.

אח"כ הוא הוסיף [בסיום מכתבו], כי בעצם לא צריך את זה, כיון שישנו ירושלמי מפורש לגבי יהושע. וז"ל, שו"ר בירושלמי עצמו בסנהדרין, שלומד מיהושע, ומה יהושע שטרוד בצרכי צבור, כ"א על אחת כמה וכמה, וכן הוא בספרי כ"ז כ"ג, מה יהושע איש אשר רוח בו ודי לו במעט לימוד מ"מ נאמר בו והגית בו יומם ולילה, כ"א מישראל על אחת כמה וכמה, וכן הוא בילקוט יהושע פ"א סוף אות ו'.

ומיושב בזה מה שהקשינו (בתורתו יהגה דרך הלימוד עמוד נ"ו הערה 3), דבמכות דף י"א איתא דבכל אמירות שביהושע, בא לחדש מצוה, מלבד פרשת רועחים דכתיב בה וידבר, כיון שבא לקיים מצוה הכתובה בתורה, כמש"כ רש"י שם. וא"כ מדוע נאמר ויאמר אצל והגית הלא גם הוא בא לקיים מצוה הכתובה בתורה, דולמדתם אותם. ולהאמור יש בזה חדוש מצוה, שגם הטרוד חייב בת"ת.

יפה מאד. טוב מאד שהוא העיר זאת. מסתבר מאד, שזהו מקורו של המעם לועז, למרות שהמעם לועז בעצמו לא עיין את המקור. משום מה, הוא כתב זאת 'בסתם'. לא בשם עצמו, ולא בשם אף אחד. הוא לא עיין.

פתחתי את ההקדמה לספר שלו, ההקדמה למהדורא שיצאה לאור בזמנינו, המתורגמת

מלשון אספנוילית, וראיתי כי המעתיק אשר הדפיס את הספר הזה, שמו הרב שמואל ירושלמי, כתב בהקדמתו בזה"ל, הרב המחבר, היה ספרא רבא.

הרי את הכרכים הראשונים של מעם לועז, כתב מהר"ר יעקב כולי, אבל את החלק הזה כתב מהר"ר רחמים מנחם מיטרני, מחכמי העיר אינדאריאנו.

ואף השתמש בספרים הרבה בחיבור הפירוש, אלא שלא עיין את כל הספרים ששיקע דבריהם בתוך פירושו. ורק את המפרשים הידועים, הוא מזכיר במקורות. והשתמש הרבה בספר כלי יקר לר"ש לאניאדו, ובספר לב אהרן לר' אהרן בר' אברהם אבן חיים בעל קרבן אהרן על הספרא וכו'.

א"כ הוא כבר עמד על כך, כי משום מה, הוא לא תמיד עיין את מקור הדברים, למרות שהכניס אותם בספרו.

אם כי, אינני מבין זאת. הוא אומר, כי את 'המפרשים הידועים' הוא עיין. דהיינו, את המפרשים הלא ידועים, הוא לא עיין. לכאורה, הדבר צריך להיות בהיפך. את המפרשים הלא ידועים, צריכים לעיין. כי את המפרשים הידועים, נמצא לבד. הבאת לנו פירושים, שאיננו יודעים מהיכן זה? הדבר לא מובן.

בכל אופן, מה שברור הוא עכ"פ כי ישנם בספרו מקומות, עם מקורות עלומים, היו לו מקורות ומשום מה הוא לא כתב אותם. ובגדון דידן, הנה הוא מצא את המקור בירושלמי. יישר כוחו. טוב מאד.

ברוך ה', שנתגלה לנו המקור. אם כי אנחנו תירצנו כבר כך את הרמב"ם, אבל אם ישנו ירושלמי מפורש כך אזי בודאי שזהו יותר טוב. דברי המעם לועז, אלו דברים שגם הרמב"ם יכול לחשוב עליהם מסברא, לא צריך בנ"ד ממש מקור. אבל בכל אופן, אם ישנו ירושלמי וספרי, אזי בודאי מסתברא שהרמב"ם התבסס על כך. וגם מובן, למה הרמב"ם עצמו לא היה צריך להסביר לנו ולכתוב, כיצד הוא מביא פסוק שנצטווה בו יהושע. אלא כנראה הוא סמך על

פועל בנין, לא מקבל שכר עבור עבודתו? וכן סנדלר?

בדר"כ ידוע ומפורסם על זה פירושו של החפץ חיים, כי 'אני עמל ומקבל שכר' – על העמל. ואילו 'הם עמלים ואינם מקבלים שכר', על העמל. דהיינו, פועל בנין שיעבוד ויצא לו עקום, פשיטא שהוא לא יקבל על כך שכר. וכן אם חייט יתפור את החליפה בצורה עקומה, ער מדאי או גדול מדאי וכד', אף אחד לא ישלם לו על כך. כי הוא מקבל, רק על התוצאה. אולם 'אני' – גם אדם אשר למד סוגיא בטעות, לא הבין נכון, פירש את הדברים בצורה שאיננה נכונה, גם על כך הוא מקבל שכר. אם 'אני עמל' – השתדלתי לפי הבנתי, אזי אני 'ומקבל שכר', הקב"ה נותן לו שכר, כי העיקר בתורה זהו העמל. אין חובה, התוצאה. זהו הפירוש המפורסם. הפלא ופלא.

אולם כאן הוא מביא בשם ספר חפץ ה', פירוש אחר. גם הוא ביאור נפלא. הוא מסביר, כי 'אני עמל ומקבל שכר' היינו, אדם אשר לומד תורה, אם הוא עוסק לפרנסתו, אזי הוא מקבל שכר על כך כאילו למד אז תורה... אני עמל ומקבל שכר, גם על העבודה הגשמית. כיון שאני רק עושה זאת, מתוך הכרח הפרנסה, לא היה 'תקציב' בזמננו, הוא חייב לעבוד בכדי להתפרנס. לכן, אפילו על העבודה, אני מקבל שכר כאילו למדתי תורה.

ולגבי שני הפירושים על אני עמל ומקבל שכר וכו', צריך לדעת למה לא פירשו כפשוטו, שכר לעולם הבא. ויתכן שהוקשה להם דפשיטא שהם עמלים ואינם מקבלים על כך שכר לעולם הבא. ועוד, שענין עולם הבא נזכר בהמשך התפילה. איתמר.]

וזה לשונו שם, ראה ספר חפץ ה' (לאוה"ח הק') ברכות כ"ח ע"ב, בביאור תפלת ר"ג בן הקנה, אני עמל ומקבל שכר וכו', וז"ל העוסקים בתורה ואינם מבטלים אלא לצורך פרנסתם, והם קובעים עתים לתורה ולא יעבור העת, והולכים אחר כך לצורך פרנסתם, וכל פרטי השעות שאין להם מה לעסוק בעיני העולם חוזרים על לימודם וכו', והנה כאשר האדם קובע עת ללמוד בתורה והוא

כך שכבר חז"ל אמרו זאת, ולכן הוא לא היה צריך בעצמו להרחיב, שלא נטען מה הוא מביא ראייה מיהושע, שמא הקב"ה ציוה רק אותו. כיון שהדבר כבר כתוב בספרי חז"ל, הרמב"ם מקצר ולא חייב להוסיף הסברים, מה שכבר יש בספרים.

נצרך לכך את מאמר תנדב"א זוטא ופרק י"ג, והלא הדברים ק"ו, מה יהושע בן נון שהיה עוסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו, ואפילו הכי כתוב בו לא ימוש ספר התורה הזה מפוך והגית וגו' שאר בני אדם עאכ"ו יעו"ש.

הערה שנייה, הוא כתב בזה"ל, ב. בעמוד 12 לגבי קביעות הלימוד בשבת, עי' לקט ישר ואו"ח עמוד 103, שהביא מהנהגות בעל תרומת הדשן, שבכל לילה לבד ליל שבתות אפילו ליל יו"ט ור"ה למד אחר סעודתו, (עי"ש חלק דרך הלימוד עמוד רס"א).

גם ברוך יהיה.

דבר שלישי, זאת הערה נוספת, ג. בעמוד 13 שאם קובע עתים לתורה, אפילו עוסק שאר היום בפרנסה מקבל שכר כאלו למד כל היום תורה.

זהו מה שהבאנו מדברי מהרי"ץ, בשם שו"ת הדרכי נועם – שפסקו חכמי צפת וירושלם, לגבי אדם אשר עוסק בתורה, וגם במלאכה. כפי שמהרי"ץ כתב, שהוא היה טרוד וכו', כאב לו על כך, אבל הוא נרגע כאשר הבין כי אדם אשר עוסק בפרנסה, וברגע שאיננו צריך והוא פנוי מן המלאכה אזי הוא חוזר ללימודו, הדבר נחשב שהוא כל היום למד, וגם על כך הוא מקבל שכר. הבאנו בס"ד את המקורות לכך, והרב פלק מצא דבר נפלא, שכתב מהר"ר חיים בן עטאר זצ"ל, בספרו חפץ ה'.

הרי בתפילת בית המדרש, אחרי הלימוד, כתוב בזה"ל, 'אני עמל ומקבל שכר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר'. הדבר אינו מובן. 'אני עמל ומקבל שכר' היינו – כך הפשט הפשוט – שאדם הלומד תורה, הקב"ה נותן לו שכר. 'והם עמלים, ואינם מקבלים שכר', היינו יושבי קרנות. לכאורה, וכי

ובשפתי דעת לכלי יקר סוף בהר חובא לכאורה, שיש תשלומים גם אחר שש שנים, (ראה עטרותיהם בהר עמוד פ"ז).

ביקרא דאורייתא

דוד פלק.

יישר כוחו. טוב מאד, המקורות שהוא הביא. אבל למעשה, המקור שלי היה, מן הספר שמירת הלשון. הוא שכתב זאת במפורש ובשער התורה, פרק ג', דף ק' בזה"ל, אם מחמת דוחק גדול מוכרח לבטל באיזה יום הקביעות שלו, יהיה עליו ממש כמו חוב, וימחר לפרוע במעת לעת זה, כמו דאיתא בעירובין [דף ס"ה] על רב אחא בר יעקב, דהוה יזיף ביממא ופרע בליליא, וכפירש"י שם. הנה החפץ חיים מדגיש זאת, כי זה 'מעת לעת'.

דהיינו, בתוך עשרים וארבע שעות. כתוב 'יזיף ביממא ופרע בליליא', למרות שבעצם הלילה כבר שייך אל היום הבא, כפי שנאמר ובראשית א', ה' וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד, אבל עכ"פ כיון שזה בתוך כ"ד שעות, אזי זה משלים. משמע שהוא סובר, כי ישנו עניין, בכדי למלא את החסרון, שהדבר צריך להיות בתוך הזמן הזה, דהיינו תוך כ"ד שעות. עיקר התיקון, הוא ככה. אבל כמובן, זהו כאשר ישנה אפשרות. וכבר מֵרֵן העלה את העניין הזה בבירור בשלחן ערוך וסימן רל"ח סעיף ב' וז"ל, אם יש לו חק קבוע ללמוד כך וכך ליום, והיה טרוד ביום ולא השלימו, ישלימו בלילה מיד ע"כ.

והמשנה ברורה ושם סק"ד, לבעל חפץ חיים הנז', העלה (תחילת דבריו דלקמן, הם מספר עולת תמיד, כמובא שם בשער העיון אות ב') פירושו בזה"ל, כלומר, אפילו בלילות הקצרים, מחוייב להיות ניעור בלילה כדי להשלים חוקו, ולא יאחר זה עד יום מחר. כי יום של אחריו, מחוייב בפני עצמו, ונמצא דיוס זה לא השלים חוקו, והיו מעוות לא יוכל לתקון. פמ"ג. עכ"ל.

ויוצא אמנם לפי זה שלא מדוייק לומר שהכוונה מעת לעת, כ"ד שעות, כמו שהקדמנו. שהרי מדברי הפרי מגדים שהעלה המשנ"ב בסוף דבריו, מתבאר שדוקא בשעות הלילה, ותו לא. דוק והבן.

עומד והולך לצורך פרנסתו, אגן סהדי דהעמדתו ולכתו הוא לסיבת מכשירי הלימוד, דאם אין קמח אין תורה וכו'. והנה הוא הולך לחזק ולהכין הכלים הצריכים למלחמת הקדש, כדי ללמוד העתים ההם, ונמצא מכשירי הדבר נידון כדבר עצמו, ומעלה עליו הכתוב כאלו למד כל היום. העבודה היא לצורך הלימוד, לכן גם זה נחשב לימוד.

ועל זה אמר וכו', אני עמל, פירוש לא מבעיא מה שאני עוסק בתורה, אלא אפילו העמל וכו', דהיינו כשאני עוסק בעניני העולם הזה כדי להרויח מה לאכול ומה לשתות, (ראה עוד בזה בתורתו יהגה חלק החזקת תורה בפתחה עמוד 55).

נוסיף עוד, שישנו דבר כזה במאירי. זכורני שהמאירי כתב, לגבי מה שכתוב 'שינה בשבת תענוג', וכתוב שתלמידי חכמים יותר משאר אנשים צריכים בשב"ק להתענג בשינה, כיון שבכל השבוע הם לומדים. שאר אנשים, צריכים בשבת יותר לעסוק בתורה. אבל הוא אומר, כי גם כאשר הוא נח וישן בשב"ק, הדבר נחשב לימוד, כיון שהסיבה שהוא ישן היא בשביל הלימוד. ממילא יוצא, שזה נחשב לימוד. זה לא יורד מן החשבון, כיון שהוא עושה זאת לשם שמים, בכדי שראשו יהיה רגוע, צריך מנוחה לגוף, ועל ידי זה הוא ילמד בימות השבוע יותר טוב.

* בהמשך הוא כותב הערה נוספת בזה"ל, ד. בעמוד 19 שאם ביטל הקביעות יראה להשלים תוך כ"ד שעות. דהיינו, אם לאדם ישנה קביעות ללימוד, והיה לו איזה אונס, אשר היה מוכרח לבטל את קביעותו, אזי צריך להשלים זאת בתוך כ"ד שעות. כפי שכתוב [עין עירובין דף ס"ה ע"א], כי רב אחא בר יעקב, יזיף ביממא ופרע בליליא. כך דייקנו בזמנו, שזה בתוך כ"ד שעות.

על כך הוא מצייין, ראה עוד בחלק דרך הלימוד עמוד שפ"ב מהריטב"א במגילה שת"ת אפשר למחר. דהיינו, משמע שאין חובה באותו הלילה, אלא גם למחרת.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ספרים אשר דיברו על הנושא, וזה משלים ועוזר בכדי להקיף היטב את הנושא.

שאלה מהקהל: האם במליצות, עושים על המלים גרשיים?

תשובת מרן שליט"א: אכן. עושים סימן של גרשיים, כאילו שזה ראשי תיבות, בכדי שתבין כי זאת מליצה. להבין כי יש לתת פירוש אחר למלה.

למשל, החיד"א בספר נחל אשכול שהבאנו מקודם, כתב ארבע טעמים למה בדורות שלנו לא קדושים כפי שהיה בזמן התנאים והאמוראים, ובדבר הרביעי הוא פתח בזה"ל, ואת רב"ע. זאת מליצה. הרי כתוב, **אֵת אָוִי וְאֵת רָקַם וְאֵת צוּר וְאֵת חוּר וְאֵת רִבְעֵי, חֲמִשָּׁת מְלָכֵי מִדְּבָר ל"א, ח"ו.** זהו שם, רבע. אבל החיד"א משתמש בכך, ואת רב"ע – במובן חדש, דהיינו הרביעי.

הנני רואה כי כבר צריכים לגמור את השיעור, ע"כ רק אסיים את הנושא דלעיל, מה שקשור לעניין 'קביעות עתים לתורה יומם ולילה'.

בספר תורה והלכה [בראשית, אופן כ"ג], להרה"ג אברהם שמואל זילברשטיין, כתב בזה"ל, הנה בשו"ת בית אפרים או"ח סי' ס"ח הביא דעת החקרי לב, דמקיים מ"ע דת"ת גם במקרא מגילה. ויד דוד הקשה עליו [ממגילה דף ד'] – זאת טעות, צ"ל דף ג' – דמבטלן ת"ת למקרא מגילה. ומאי ביטול הווי? וכן מסיק שם דבכתובים, ליכא קיום מצוה דת"ת ע"ש. וכבר הארכתי בתשובה, באריכות נועם לברר הדבר מכל צד, דברור ופשוט שמקיים במגילה ג"כ מ"ע דת"ת וכו'.

זאת גמרא ידועה במסכת מגילה [דף ג' ע"א], מכאן סמכו של בית רבי, שמבטלן תלמוד תורה, ובאין לשמוע מקרא מגילה. שואל בעל שו"ת בית אפרים, מה הפירוש 'מבטלים תורה' בשביל קריאת מגילה? וכי קריאת המגילה, זהו ביטול תורה? הרי גם מקרא מגילה, זהו לימוד תורה?

ישנם כמה וכמה תירושים, לגבי השאלה הזאת. והתירוץ המתקבל ביותר הוא, כי בודאי שמקרא

והנה גם בכף החיים [שם סק"ז] הביא את דברי הפמ"ג הללו (שהם שם באשל אברהם אות א') אלא שהוא הוסיף אחר-כך מדנפשיה בסק"ח, נראה לי הטעם, משום דהתורה מכפרת כמו הקרבנות, וכמ"ש רז"ל ע"פ זאת התורה לעולה וכו'. ובקרבנות, הלילה משלים ליום שלפניו. וע"כ גם בעסק התורה, הלילה משלים ליום שלפניו עכ"ל.

ובזה האיר לנו את הדרך, להבין למה דוקא בלילה שלאחריו, ואין זה נמשך עד סוף המעט לעת. והוא טעם יפה, נאה ומתקבל.

וידידנו הרב חיים לוי הי"ו, הוסיף אחריו עוד כמה דברים בזה"ל, לכבוד הרה"ג רבי דוד פלק שליט"א.

שמחתי כמוצא שלל רב בראותי שכת"ר נענה לבקשתי לשלוח הערות על השיעור של מורנו ורבנו הרה"ג רבי יצחק רצאבי שליט"א. ואכן דבריו מתוקים לנפש ומרפא לעצם. אולם אמרתי לא אשמרה לפי מחסום, ואומר גם אני חלקי.

עתה באתי על אודות מה שכתב כת"ר באות א'. שהעיר לנכון כיצד אפשר ליישב דברי הרמב"ם בהל' ת"ת ע"פ הירושלמי, בשעה שמבואר לכאורה מדברי הרמב"ם בהל' מלכים שלא כדברי הירושלמי? ובטוב ילין מור, דכן מבואר באמת בספר כלי חמדה פרשת האזינו (דף של) עי"ש. זהו לגבי הירושלמי, שהוא הביא.

הוא ג"כ כותב כאן, בלשון מליצה (מעין מה שדיברנו קודם בשיעור זה). 'בטוב ילין מר'. הרי ישנו פסוק [תהלים כ"ה, י"ג], **נִפְשׁוּ בְטוֹב תְּלִין.** א"כ הוא אומר, בטוב 'ילין', מלשון תלונה. כלומר, 'התלונה' שלך היא טובה.

תהילות לאל, מצאתי שכבר קדמוך בשאלה זו, בספר ציץ אליעזר חי"ט [סי' כו-4 בד"ה ויש]. וכן בספר אמרי חן [לעזוענבערג, פרשת פנחס דף קי ד"ה אכן לפי"ז]. ובס' אמרות מלך [אבידן הל' מלכים פ"ג ה"ה חידושים אות כו ד"ה מעתה] יעי"ש מה שיישבו כל אחד לפי דרכו.

הוא מביא הרבה מקורות. אשריו ואשרי חלקו. ברוך ה', תמיד הוא מרחיב וכו', מראה הרבה

מגילה זהו לימוד תורה, אבל הדבר הוא 'ביטול תורה באיכות'. דהיינו, הם היו לומדים תורה בשקלא וטריא בעיון, ומקרא מגילה זה רק לקרוא. הרי זה לא שעכשיו ילמדו את המגילה בדרך שקלא וטריא, משא ומתן, שאלות ותשובות, אלא הם רק קוראים, יותר נכון שומעים. לכן זאת דרגא פחות.

לא ניכנס כעת אל סעיפי השאלה הזאת. אבל בכל אופן, ישנם כאלה שהבינו מכאן, כי לגבי נביאים וכתובים, זהו ביטול תורה. כנראה הם גם סומכים על הגמ' במס' שבת פרק כל כתבי [דף קט"ו ע"א], אין קורין בכתובים, מפני ביטול בית המדרש. לא משנה.

עכ"פ, מחבר הספר תורה והלכה כתב בהמשך בזה"ל, ובוזה ישבתי דקדוק עצום, דמלות והגית בו יומם ולילה כתובה בספר יהושע, דהוא התחלת נביאים. וכן בתהלים כתיב, ובתורתו יהגה יומם ולילה, דהוא התחלת כתובים. חוץ ממגילת רות, דהוי מגילה, עיין ב"ב י"ד. וקשה, אמאי לא כתיב בתורה זאת בפירוש, ללמוד יומם ולילה? והא דכתיב בשכבך ובקומך, הר"ז בק"ש מיירי, דק"ש דאורייתא. ובוזה נכון, דקמ"ל דלא יהיה פתחון-פה לומר, דנביאים וכתובין אין מקיימין בהם מ"ע דת"ת, רק בתורה לחוד. לכן פירט זאת הכתוב שם, להורות דיש מ"ע דת"ת גם בנביאים וכתובים, ונכון.

דרך אגב, מכאן שמא ישנו עוד מקור, תשובה לגבי מה ששאלנו, הרי הקב"ה ציוה בכך רק את יהושע?

אולי אפשר להגיד, הנה ישנו פסוק כזה גם בספר תהלים, אשרי האיש אשר לא הלך וגו' כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. כאן כבר אין המדובר לגבי יהושע, אלא על כל אדם.

מכל מקום, הוא שואל, למה לא כתוב זאת בתורה, אלא בספר יהושע ובכתובים? ועל כך הוא עונה, כי זאת בכדי להגיד לנו, שלא תאמר כי בנביאים וכתובים לא מקיימים מצות ת"ת, אלא רק בתורה. לכן נכתב זה בתהלים, ללמדנו כי גם נביאים וכתובים נחשבים תורה.

נשמע לי קצת תמוה, מה שהוא כותב, כי הפסוק ובתורתו יהגה וגו' כתוב בהתחלת ה'כתובים'. הרי לפי הגמ' בבבא בתרא [דף י"ד ע"ב], סדרן של כתובים הוא, רות תהלים. בספרים הרגילים, עושים את ספר תהלים ראשון. אבל לפי סדר הגמרא, וכן נפסק ברמב"ם ובשלחן ערוך, וכן בספרי התיגאן דידן כת"י, רות נכתבת לפני תהלים. שהרי דוד המלך ע"ה, הוא מצאצאי רות, לכן מקדימים את רות לפני תהלים. לא כפי שמופיע בספרים המצויים, ואכמ"ל.

א"כ בעצם, לפום קושטא לא מתחילים עם תהלים, ששם כתוב ובתורתו יהגה יומם ולילה.

הוא עצמו הרגיש בשאלה הזאת, ולכן כתב בזה"ל, 'חוץ ממגילת רות, דהוי מגילה'. אבל אינני מבין, מהי תשובתו. הוא אומר בכך, דאפילו הכי נחשב שהכתובים מתחילים עם תהלים, כי זה רק מגילה. אך מהו ההבדל אם זה מגילה, או לא מגילה? סוף סוף זהו ספר, שלפני ספר תהלים הזה. אי אפשר להגיד, כי הכתובים מתחילים עם תהלים.

והאמת דאעיקרא צריך לעיין ולחפש מדוע דוקא רות, וכן שה"ש וקהלת אסתר ואיכה נקראו בשם 'מגילות', חמש מגילות. אם בגלל שהם קטנות, הרי כך גם תרי עשר, וכדא' בבבא בתרא דף טו: דאידי דזוטר מירכס, לכן כללום כספר אחד. אם בגלל שהיו נגללים בקלף ובגויל, הרי לא רק דין, אלא כל התנ"ך אצלם היה בגלילה. צריכים אנו למצוא תשובה על כך, והמקום ברוך הוא יעזרנו בקרוב.

בכל אופן, לענייננו יש לנו ג"כ פסוק מפורש, אלא שהרמב"ם לא הביא זאת, כנראה כיון שלא כתוב זאת בתורת ציווי, אלא כסיפור דברים לשבח הצדיק 'ובתורתו יהגה'. עכ"פ רואים אנו כי הדבר שייך לגבי כל אדם מישראל, ולא דוקא ליהושע.

השם ברוך הוא יאיר עינינו במאור תורתו, ויומם ולילה נהגה בתורתו, אכי"ר.